

LUCIDA INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

BR. 41

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2012.

II Akkad
Filozofski fakultet, Beograd

Ὅντως σοι, κύρι ἀββᾶ Funkcija i uloga jedne partikule*

Apstrakt: Klasične partikule su tokom kasnije istorije grčkog jezika postepeno nestajale, ali su neke od njihovih funkcija preuzimale druge reči. Prilog ὄντως u *Lugu duhovnom* Jovana Mosha počinje da se koristi kao partikula kojom se sagovorniku privlači pažnja. Ova nova upotreba je po svoj prilici karakteristika govornog jezika ranog sedmog veka.

Ključne reči: pozni grčki, *Lug duhovni*, partikule, stil, kolokvijalni jezik.

Abstract: In Late Greek, the particles of the classical language were gradually disappearing, but some of their functions passed on to other words. In the *Pratum Spirituale* written by John Moschus the adverb ὄντως began to be used as a particle, whose role was to engage the interlocutor and draw his attention. This new use of the adverb is, most probably, a feature of the spoken language of the early seventh century.

Key words: late Greek, *Pratum Spirituale*, particles, stile, colloquial language.

Ono što se u jednom klasičnom grčkom tekstu verovatno prvo prime-
ti je veliki broj malih reči – partikula – na prvi pogled ne sasvim jasnog
značenja i funkcije. Njih je, kako se ispostavilo, lakše nabrojati nego defi-
nisati.¹ Jedinstvenu definiciju nisu doneli mnogobrojni lingvistički radovi,
pre svega funkcionalistički, koji se bave markerima diskursa (ili diskur-
snim partikulama).² Samim tim, kada se govori o poznom grčkom, uglav-
nom se govori o postepenom gubljenju klasičnih partikula,³ veoma retko
o pojavljivanju novih. Izuzetak je tu THRALL (1962) koja u svoj pregled
partikula u novozavetnom grčkom unosi i (τὸ) λοιπόν, ne objašnjavajući,
doduše, koji su se to uslovi stekli da bi se ono svrstalo među partikule.

*Rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru projekta ev. br. 177015, koji podržava Mini-
starstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

1) Za tradicionalnu definiciju v. DENNISTON (1954, XXXVII). Za nešto skoriju up. DUHOUX (2000, 32).

2) Dobru ideju o problemima i mogućnostima daje FISCHER (2006).

3) V. BDF §107 i §438. JANNARIS (1897), koji, bar za neke slučajeve, daje istoriju upotrebe sve do mod-
ernog doba, veoma je koristan jer pokušava da da sistemsko objašnjenje nestanka klasičnih partikula.

Ne pokušavajući da damo definiciju partikula kao klase, navešćemo njihove najupečatljivije zajedničke crte. Iako se među njih najčešće svrstavaju i koordinatori kao što je καί, što rešava problem koji bismo inače imali sa klasifikacijom, na primer, δέ i τε, njih ćemo ovde ostaviti po strani. Minimum koji reč treba da ispuni da bi se svrstala među partikule je da bude semantički prazna reč, koja ne vrši nikakvu gramatičku funkciju. Funkcija partikula je čisto komunikativna,⁴ pošto služe tome da sagovorniku (ili čitaocu) prenesu nešto od govornikovog stava prema iskazu, bilo da ukazuju na rečenični fokus, bilo da prenose određene nijanse kao što su ironija ili čuđenje.

Ovde ćemo pratiti kako je prilog ὅντως počeo da se koristi kao partikula, istina u jednom kratkom periodu. Ovaj se razvoj može pratiti u jednoj grupi dela srodne sadržine, pisanih u periodu između v i vii veka n.e. U pitanju su dela monaške književnosti, žitija i takozvane „dušepolezne pripovesti“, poučne priče pisane jednostavnim jezikom i, kako se čini, s mnogo kolokvijalnih primesa. Među ove pripovesti spadaju pre svega *Apophthegmata Patrum* u svoja dva glavna oblika, alfabetskom i sistematskom, koji su nastajali između polovine petog i prvih decenija šestog veka. Kao i *Lug duhovni* Jovana Mosha (c. 550–619), koji je inače već patrijarhu Fotiju bio poznat u dve redakcije, *Apophthegmata* su stalno dopunjavana i prekrajana, što je dalo jednu fluidnu tekstualnu tradiciju. Srećom, postoje relativno rani prevodi – za *Apophthegmata* latinski prevodi Jovana i Pelagija (po svoj prilici u pitanju su Gelasije, koji je bio papa 556–561, i Jovan, koji ga je nasledio i upravljao 561–574) i za *Lug* slovenski prevod, možda nastao još tokom misije Ćirila i Metodija.

U prvoj grupi su primeri u kojima prilog još uvek stoji uz predikat, ali ta veza deluje nešto slabije.

AP 9.13.15. καὶ ἀκούσαντες οἱ πάτερες εἶπον ὅτι· Ὅντως αὕτη ἐστὶ ἡ ὁδὸς τῆς σωτηρίας.

„i pošto su oci to čuli, rekoše: „To je zaista put ka spasenju.“

VH 39.4. ὅντως γὰρ, ἀδελφοί, ἐρυθριῶ τὴν ἀσέβειαν τῶν τὰ ἐκείνου λαλούντων καὶ τὰ ἀκατάληπτα οἰομένων.

4) I pored nekih sličnosti, proces kojim partikule nastaju od drugih vrsta reči razlikuje se od gramatikalizacije. Partikule ne postaju obavezne i ne moraju proći kroz fonetsku eroziju ili morfološku redukciju.

II Akkad

„jer, braći, zaista crvenim zbog bezbožništva onih koji prenose njegove reči i razmatraju ono što se ne može pojmiti.“

PS 2940B ἔλεγον δὲ ἡμῖν οἱ πατέρες τοῦ αὐτοῦ τόπου περὶ αὐτοῦ, ὅτι Ὀντως, Χριστιανοὶ, μέγας ἐστὶν, καὶ φοβερὸς τοῖς δαίμοσιν;

O njemu su nam tamošnji oci govorili: „Hrišćani, zaista je velik i demonima strašan“.

Već u se u poslednjem primeru može prevesti i „Zaista, Hrišćani, velik je i demonima strašan“. Prelaz između ovih primera, u kojima veza između priloga i predikata još uvek postoji, i sledeće grupe, u kojoj prilog u stvari nije povezan s predikatom, već funkcioniše kao rečenički prilog, gotovo je neosetan.

AP 8.32.49. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ἀββᾶ Σιλουανὸς ἐθαύμασε καὶ εἶπεν· Ὀντως οἱ παραβαλόντες πατέρες ἄγγελοι ἦσαν, τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀδελφοῦ θέλοντες δημοσιεῦσαι.

Kad je to čuo ava Siluan, začudi se i reče: „Zaista, oci koji su ovde odseli su bili anđeli koji su hteli da se vrlina ovog brata raščuje.“

AP 10.24.5. ὁ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ κατανυγεῖς ἔβαλεν αὐτῷ μετάνοιαν λέγων· ὄντως πολλὰ βιβλία ἀνέγνω, τοιαύτην δὲ παιδείαν οὐδέποτε ἔγνω.

A on, postidevši se zbog odgovora, načini pred njim metaniju, govoreći: „Zaista, pročitao sam mnogo knjiga, ali ovakvu učenost nikada nisam video.“

AP 13.12.13. ὁ δὲ μανιχαῖος ἐν ἑαυτῷ γενόμενος τὴν νύκτα ἐθαύμαζε λέγων· Πῶς οὐδεμίαν ὑποψίαν ἔλαβεν εἰς ἐμὲ; ὄντως οὗτος ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἐστίν.

A manihejac se, pošto je noću ostao sam, čudio i govorio: „Kako uopšte nije posumnjao u mene? Zaista, ovo je božiji čovek.“

AP 14.11.17. λέγουσιν οὖν οἱ γέροντες· ὄντως ὃν σὺ ἀγαπᾷς, ἀββᾶ, καὶ ἡμεῖς ἀγαπῶμεν, ὅτι καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀγαπᾷ.

A starci mu kažu: „Zaista, onoga koga ti voliš, ava, i mi volimo, jer ga i Bog voli.“

VH 23.3. αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ὑγιᾶναι διηγείτο ἡμῖν λέγων· ὧντως, τέκνα, ἔθλιψέ με ὁ σατανᾶς, ἐμποδίσας μοι τὴν καλὴν ὁδὸν ἀπελθεῖν.

A pošto je ozdravio, priča nam je govoreći: „Zaista, deco, namučio me je satana tako što me je sprečio da idem dobrim putem.“

PS 3021C Τότε λέγει αὐτῷ καὶ ὁ μόναχος· ὧντως, ἀδελφέ, ὅτε ἡμῖν εἰς τὸν κόσμον, ἐκ τῶν ὥτιών μου ἐτρεφόμην

Tada mu i monah reče: „Stvarno, brate, kad sam bio u svetu, za život sam zarađivao od ušiju.“

U ovoj grupi primera, kao i u prvoj, ὧντως stoji na početku direktnog govora i u njima ga nije lako prevesti; bez njega nijedna od ovih rečenica ne gubi ništa od značenja i i izgleda da prilog nosi samo afektivnu vrednost. Koja je to tačno vrednost, nije lako reći, kao što nije lako odrediti koliko je ta reč uopšte vezana za glagol.

Za razliku od primera iz prve dve grupe, u trećoj su samo mesta iz *Luga*, najmlađeg od ovih dela.

PS 2857A ...θεωρῶ τὸν οἰκονόμον κλαίοντα, καὶ λέγω αὐτῷ· ὧντως σὺ (al. σοι), κύρι ἀββᾶ, τί οὕτως κλαίεις;

...vidim ekonoma kako plače i kažem mu: „Nego, gospodine ava, zašto tako plačeš?“

PS 2932A Ἐλάλουν δὲ οἱ τυφλοὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ λέγει ὁ εἰς τῷ ἄλλῳ· ὧντως σοι, πῶς γέγονας τυφλός;

Slepici su pričali među sobom i kaže jedan drugome: „Je li, kako si oslepeo?“

PS 2936A Ἡ δὲ λέγει μοι· ὧντως ὡς ἠθέλησας ἦλθες, ὡς θέλεις ἔνθεν οὐκ ἐξέρχῃ.

A ona mi reče: „Stvarno, ušao si kako si hteo, nećeš odavde izaći kako hoćeš.“

PS 2924C Ἐν δὲ τῇ ὁδῷ ὑπάγων ἀποκεφαλισθῆναι, θεωρήσας τὸν μοναχὸν ἀκολουθοῦντα, λέγει αὐτῷ· Ὅντως σοι, κύρι ἀββᾶ, οὐκ ἔχεις κελλίον ἢ ἐργόχειρον;

Dok je išao putem da mu se odseče glava, vidi onog monaha kako ga prati i kaže mu: „Stvarno, gospodine ava, zar nemaš keliju ili rukodelje?“

PS 3097C Τρέχει οὖν καὶ λέγει αὐτῷ· Τί ποιεῖς, καλὲ ἄνθρωπε; λέγει αὐτῇ· Τὸ ὄντως σοι, ἄφες με, γύναι, ὅτι ἐν πολλῇ θλίψει εἰμί.

Pritrči mu i reče: „Šta činiš, dobri čoveče?“ A on joj kaže: „Ama, stvarno, ženo, pusti me, jer sam u grdnoj mucu.“

Ovde se više ne može govoriti ni o rečeničkom prilogu, ὄντως je sada samo partikula. Njome počinje direktni govor i služi prvenstveno tome da se sagovorniku privuče pažnja. U skoro svim primerima prilogu sledi vokativ. Ovde se, međutim, u nekoliko slučajeva javlja dativ lične zamenice drugog lica. Ovo ὄντως σοι nije lako objasniti. U primeru 10) i Minjovo izdanje, nastalo poređenjem dva ranija izdanja iz XVII veka, daje dva čitanja, jedno s dativom i jedno s vokativom. KISSILIER (2004), koji se bavi ovim problemom, smatra da je u pitanju izraz iz novozavetnog grčkog, ὄντως σοι λέγω, s elipsom glagola. Za nevolju, tog izraza nema nigde u Novom zavetu. Najbliže ovim kasnijim upotrebama dolazi Luk. 23:47 Ὅντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν, što bi se moglo svrstati u prvu grupu. Slično objašnjava i MIHEVC-GABROVEC (1967, 21 i 101). Ipak, izgleda da nema potrebe da se računa s elipsom, mada bi to objasnilo ovu neobičnu kolokaciju. Kao prvo, u skoro svim primerima iza ὄντως stoji vokativ. Pored toga, pošto je u pitanju izraz koji se ne javlja u književnosti pre Mosha, ni sam pisac nije mogao biti potpuno siguran kako da zapiše ono što je, po svoj prilici, izgovarao. Oi i v u njegovo vreme imali istu fonetsku vrednost, po svoj prilici /y/.⁵ Isto važi i u slučaju da ortografiju treba pripisati prepisivačima. Na pitanje zašto bi se,

5) Tačnu glasovnu vrednost je sada, naravno, nemoguće utvrditi. Za oi i v v. HORROCKS (2010, 168) i GIGNAC (1976, 197); za drugačiji vokalizam u maloazijskom grčkom na početku ere v. BRUXHE (2010, 232).

onda, opredelio za oblik dativa, nije lako dati odgovor. Može biti da je sâm pisac pretpostavio neku vrstu elipse, a možda je u pitanju hiperkorekcija, pošto je u sedmom veku dativ već bio, izgleda, pred nestankom.

Ovo nas vraća na stilsku ulogu ove partikule. Ona se kod Mosha javlja isključivo u dijaloškim partijama. Kao i u drugim delima koja se svrstavaju u „monašku književnost“ i u *Lugu* se u dijalozima mnogo učestalije javljaju stilske varijante koje pripadaju nižim stilskim nivoima.⁶ Svrha je, očito, da se dijalogu dâ živost. Tako je i sa upotrebom partikule ὅτῳς. Drugo je pitanje da li je to element govornog jezika, međutim, pošto nije književna reminiscencija, ne postoji drugi izvor za ovakvu upotrebu. A pošto se tek kod Jovana Mosha javlja po prvi put, izgleda da ovde imamo retku priliku da tačno datiramo nastanak jednog kolokvijalizma. Iako je u pitanju samo jedna crtica, koja nije ostavila nikakve tragove u kasnijem grčkom, implikacije za proučavanje Moshovog književnog postupka su velike. On je naslednik jedne, u njegovo vreme već čvrsto ustanovljene tradicije, ali ne prestaje da je obogaćuje i osavremenjuje.

Bibliografija

Izvori

AP = J. C. Guy (изд.), *Les Apophtegmes des Pères: Collection systematique I-III*, Paris 1993 – 2006.

PS = *Pratum Spirituale*, J. P. Migne (изд.), *Patrologia Graeca*, 87, 2843-3116.

VH = G.J.M. Bartelink, *Vie d'Hypatios*, Paris, 1971 (Sources Chrétiennes 177).

Sekundarna literatura

BDF = F. Blass/A. Debrunner/R.W.Funk, *A Greek Grammar of the New Testament and other Early Christian Literature*, Cambridge/Chicago, 1961.

DENNISTON (²1954) = J. D. Denniston, *The Greek Particles*, Oxford.

DUHOUX (2000) = Y. Duhoux, „Particules à emploi ‘metrique’ selon Denys le Thrace“, *Emerita*, LXVIII/1, 31-46.

FISCHER (2006) = K. Fischer (yp.), *Approaches to Discourse Particles*, Amsterdam i dr.

6) Za ovo vidi HULT (1990, *passim*).

GIGNAC (1976) = F. Gignac, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods, I – Phonology*, Milano.

HORROCKS (?2010) = G. Horrocks, *Greek: A History of Language and its People*, Chichester/Malden.

HULT (1990) = K. Hult, *Syntactic Variation in Greek of the 5th Century A.D.*, Göteborg.

JANNARIS (1897) = *An Historical Greek Grammar*, London.

KISSILIER (2004) = M. Kissilier, „Byzantine text analysis – Textual and linguistic studies“, *Erytheia*, 25, 7-27.

MIHEVC-GABROVEC (1967) = E. Mihevc – Gabrovec, *Études sur la syntaxe de Jean Moschos*, Ljubljana.

THRALL (1962) = M. E. Thrall, *Greek Particles in the New Testament*, Michigan.

Summary

Ὦντως σοι, κύρι ἀββᾶ: The function and role of a particle.

Many classical particles have disappeared in the Late Greek. However, some of their functions were assumed by new collocations. Although it is difficult to define what a particle is, there are some features shared by most of them. Excluding the coordinating particles, and without trying to give a definition, we can enumerate their common properties: they are all semantically empty words with no grammatical function, serving to show the speakers intention by marking the focus of the sentence or by giving it an affective colour.

In the language of late antique “spiritually beneficial tales” genre, we can trace the development of the adverb ὤντως. In the first stage it is more loosely connected to the predicate. In the second stage it is used as a sentence adverb. Finally, in the *Pratum Spirituale* by John Moschus, it functions as a particle, used to draw the interlocutors attention. This use does not originate in the literary tradition, but seems to be a feature of colloquial language in the early seventh century.

Sadržaj sveske 41 (2012)

JEAN-PAUL BRACHET Le tribūnus et le commandement d'un tiers de l'armée	5
ORSAT LIGORIO Stlat. sta berber »?«	35
IGOR JAVOR Pesma o štitu – prilog komparativnom izučavanju pseudo-Hesiodovog Heraklovog štita	39
ALAIN BLANCHARD La double mort du poète Théocrite	59
BORIS PENDELJ Ciceronova <i>Druga Filipika</i> – <i>Per contra</i> , izgovorena beseda: <i>pro et contra</i>	75
DRAGANA GRBIĆ Agripa, Plinije i geografija Ilirika	93
DRAGANA GRBIĆ O jednom nedavno objavljenom latinskom nadgrobnom natpisu	107
ÉTIENNE WOLFF Deux éloges de Narbonne aux IV ^e et V ^e siècles, par Ausone et Sidoine Apollinaire	115
IL AKKAD Ὅντως σοί, κύρι ἀββᾶ. Funkcija i uloga jedne partikule	131
IL AKKAD Knjiga o filozofu Sintipi – jedan vizantijski prevod sa sirijskog	139
VOJIN NEDELJKOVIĆ Cura sophi fuerant... Na tragu jednog starog citata	147
PRIKAZI I SAOPŠTENJA	
SANDRA ŠČEPANOVIĆ V Symposium Praesocraticum	155